

haastattelijan olisi väkisin yritettävä saada Girard sanomaan jotakin enemmän kuin hän voi sanoa; aivan kuin haastattelija ei uskoisi, että Girardin ajattelulla on rajansa, jotka Girard itse tuntuu osaavan hyväksyä paremmin kuin haastattelija. Ja kun Girardilta yritetään saada vastausta *kaikkean* siihen, minkä hänen ajattelunsa jättää auki tai keskeneräiseksi, lopputuloksena on paljon löysää puhetta suurista teemoista, joihin ei kuitenkaan kunnolla paneuduta. Valitettavasti myös nyt käsillä olevan kirjan haastattelisuus toistaa tätä kaavaa.

Kirjan parasta antia ovat ensimmäisen osan kaksi lyhyttä Girardin tekstiä. Niissäkin tosin on vahvaa toisteisuutta. Girard on vuosien varrella julkaisut usein hyvin samanlaisia lyhyitä kirjoituksia, joissa hän pyrkii kiteyttämään mimeettisen teorian joitakin pääajatuksia. Nyt käsillä olevan kirjan ensimmäinen teksti ”Violence and Reciprocity” muistuttaa eniten Girardin aiempia tekstejä: Girard pyrkii selventämään haluteoriansa perusajatuksia melkein päarkijärkisellä tasolla. Samalla kun tässä pyrkimyksessä hyvää on selkeys ja yksinkertaisuus, se myös kadottaa olennaisia tasoja Girardin haluteorian perustoista – yksinkertaistaminen johtaa teorian syntyvaiheen tärkeiden oivalusten ja problematisointien häivyttämiseen. Kirjan toinen teksti ”Noble Sava-

ges and Others” on kirjan kiinnostavin ja tuorein. Girard pohtii oman ajattelunsa suhdetta länsimaiseen etnologiaan. Oikeastaan jo *Väkivalta ja pyhä* aloittaa tämän juonteeseen Girardin tuotannossa: miten nähdä 1800-luvun etnologian vahvuudet ja heikkoudet ilman ”etnosentrismin”, ”rasismin” tai ”kolonialismin” tyhjiksi muuttuneita leimakirveitä. Tässä Girardilla tuntuu olevan omintakeinen positio, jota sietäisi kehitellä lisää. Hänen mukaansa 1800-luvun etnologit olivat ainutkertaisessa asemassa modernisoituvan kristillisen lännen ja ei-länsimaisten kulttuurien rajapinnassa. Siksi heidän havaintojaan, ajatuksiaan ja tulkintojaan pitää pohtia vakavasti ja kehitellä – eikä liian helposti heittää niitä valkoisen miehen taakan romukoppaan.

Lopuksi en oikein tiedä, kenelle kirjaa voisi suositella. Girardia vain vähän tai ei lainkaan tunteville sitä ei voi suositella johdantona tai sisäänheittona aiheeseen, koska sellaiseksi kirja on liian pintapuolinen ja hajanainen. Toisaalta taas Girardin pääteokset ja niitä koskevaa keskustelua tuntevillekaan kirjaa ei oikein voi suositella, koska samoista aiheista on olemassa monia muita, paljon parempia tekstejä.

Niinpä en voi kuin suositella lukemaan toisaalta Girardin 60- ja 70-lukujen tekstejä sekä toisaalta vuonna 1999 ilmestynyttä Girardin ehkä viimeistä

eheää ja yhtenäistä kirjaa *Je vois satan tomber comme l'eclair* sekä tämän jälkeen pohtimaan, millainen yhteys niiden välillä on – jos on.

Olli Sinivaara

Kirjoittaja on Helsingissä asuva kirjailija ja René Girardin suomentaja.

Kylväjä lähti kylvämään: René Girardin yleisteoria käsiin jaettuna

James Allison & Wolfgang Palaver (toim.), *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*. Palgrave/Macmillan 2017. 549 s.

Käsillä olevan yli 500-sivuisen kirjan toimittajat esittelevät sen käsikirjaksi, joka auttaa nykypäivän opiskelijoita ja tutkailijoita ymmärtämään uskonnon asemaa ja merkitystä muuttuvassa maailmassa. Mikään ohjekirja tämä järkäle ei tietenkään ole, vaan tarkoitettu uskontoa eri yhteyksissä tarkastelevaksi ajattelun apuvälineeksi, myös ”uskonnon paluuseen” liittyvässä hämmennyksessä. Maallistuminen ei olekaan siirtänyt

uskontoja syrjäiseksi yksityisasiaksi, eikä valistuksen rationalismi enää näytä riittävältä vastaukselta. Näkökulmana uskontoon artikkelien moninaisuudessa on ranskalais-amerikkalaisen René Girardin teoria inhimillisen toiminnan mimeettisestä, jäljittelevästä luonteesta uskonnon antropologisena perustana. Samalla se on teoria kollektiivisen väkivallan alkuperästä ja siitä irtautumisen mahdollisuudesta.

Teoksen seitsemänkymmentä noin kahdeksansivuista artikkelia on sijoitettu seitsemään aihealueeseen, joissa otsikoiden mukaisesti käsitellään väkivallan alkuperää, riiteistä kirjoitukseen siirtymisen vaikutuksia, teologista antropologiaa, uuden ajan sekularisaatiota, apokalypsia, uskonnon paluuta postmodernissa, vaihtoehtoisia (Girardin haastavia) paradigmoja ja lopuksi suoremmin oman aikamme tilanteita ja keskusteluja. Joissakin artikkeleissa pohditaan Girardin ajattelun pätevyyttä tietyllä alueella, joissakin hänen ajattelunsa vaikutuksia ja joissakin otetaan esille ajattelijoita ja ajattelutapoja, joilla on kosketuskohtia hänen näkemyksiinsä. Kirjoitustapa on yleensä asiapitoinen ja erittelevä, mutta suuriakin eroja on – esimerkiksi kirjan viimeinen kirjoitus on kirkollisen nuorisotyöntekijän tapauskertomus.

Girardin mimesisteorian lähtökoh-
tia ja merkitystä uskontojen historian ja

varsinkin kristinuskon ymmärtämiselle selitetään sekä teoksen yleisjohdannossa että eri osastojen alussa ja vielä artikkeleissa, laajuudeltaan ja painotuksissaan vaihtelevasti mutta väistämättä myös toisteisesti. Johdantoa tiivistäen se lie-
nee tarpeen myös tässä.

Girard selittää mimeettisesti, jäljit-
telyn pakolla, uskonnon ja samalla ko-
ko kulttuurin alkuperän. Tämä alkuperä
on väkivaltainen. Girardin kilpailevaksi
kuvaama jäljittely kohdistuu ”muiden”
tavoitteisiin ja samalla muihin itseensä,
muiden haluun. Tästä syntyy kaksoissi-
dos, jossa malli on myös este. Kun omi-
va samastuminen saavuttaa kriittisen
pisteen, toiseen samastuminen voi jat-
tua vain tuhoamalla toinen. Kun vasta-
vuoroinen väkivalta näin kasvaa hillittö-
mäksi, kamppailu jostain tarve-esinees-
tä on jo toissijaista. Tällaisissa tilanteis-
sa arkaisten heimokulttuurien kollektiivista
ja koko yhteisön helposti tuhoavaa väkivaltaa
hillitsemään kehittyvä hitellen syntipukkimekanismi:
yhteinen väkivalta ohjautuu satunnaiseen
mutta jotenkin ulkopuoliseen uhriin,
jonka lynkkaus keskeyttää yhteisöllisen
väkivallan. Tämä vaikutus on yhtä selit-
tämätön kuin alkuperäisen väkivallan
pakottavuus. Toistuessaan tästä tapah-
tumasta muodostuu uhriuskontojen yh-
teisöä koossa pitävä rituaali. Syntipuk-
ki on ”sijaisuhri”, koska se saa kantaak-

seen koko yhteisön väkivallan. Mekanis-
mi toimii vain niin kauan kuin uhrin to-
dellinen viattomuus ei paljastu. Rituaal-
isessa toiminnassa ja sitä ylläpitävissä
myyteissä tämä totuus pysyy kätkeynä
toimitusten pyhyudessa, sakraalisuu-
dessa, tabujen ja transgressioiden välttä-
mättömässä sidoksessa. Kaiken muutta-
va käänne uskontojen – ja maailman –
historiassa tapahtuu Jeesuksen uhri-
kuolemassa, joka myyttien jatkuvuuden
rikkovana ilmestyksenä paljastaa uhrin
viattomuuden ja koko syntipukkimeka-
nismien harhan.

Kirjan päätoimittajista James Allis-
son on teologi ja pappi, Wolfgang Pala-
ver katolisen yhteiskuntateorian profes-
sori. Kirjoittajista suurin osa on teologe-
ja tai työskentelee jossain kirkollisessa
instituutiossa, lisäksi on useita uskonto-
tieteilijöitä ja myös kirjallisuudentutki-
joita, filosofeja ja antropologeja, jonkin
verran myös yhteiskuntatieteilijöitä, me-
diatutkijoita ja psykologeja. Johdannos-
sa toimittajat toteavat Girardin mimesis-
teoriaa pidettävän yleisesti kristinuskon
antropologisena puolustuksena, mut-
ta korostavat teorian monikäyttöisyyt-
tä. Uskonnon syntyä Girard kuvaa puh-
taan antropologisesti, toisin myös varsin
spekulatiivisesti. Moniselitteinen ”us-
konnon puolustus” liittyy uhriuskonnot-
taakseen jättävään eettiseen käänteeseen
juutalaisilla profetoilla ja ennen kaikkea

Jeesuksen ristinkuolemassa, jossa uhrin viattomuuden osoittaminen merkitsee asettumista uhrin puolelle. Useissa artikkeleissa muistutetaan Girardin myöhempään ajatteluun kuuluvasta erottelusta väkivaltaisen (*sacred*) ja väkivallattoman (*holy*) pyhän välillä. Tämä on Girardin mukaan kuitenkin myös haaste: jos Kristuksen seuraamisen ”positiivisesta mimesiksestä” ei pidetä kiinni, vajoetaan maallisista sanktioista huolimatta helposti takaisin kaikkien ”samanarvoisten” sotaan kaikkia vastaan, ilman edes uhrimekanismin tarjoamaa hillikettä.

Saksalainen filosofi Peter Sloterdijk on sanonut mimesis-teorian ydintä tieteelliseksi teoriaksi perisyntistä. Girard itse on kertonut yhteyden kirkastuneen hänelle kääntymyskokemuksessa. Hänen näkökulmastaan perisynti tulee varsinaisesti näkyviin vasta Jeesuksen sovityksen kautta.

Uskonnon alkuperän antropologisen selityksen ja Uuden testamentin ilmoituksen suhde hakee kirjan eri artikkeleissa vipukohtaansa. Uskontokoheteisuuden ja uskontolähtöisyyden välinen huojunta on välillä häiritsevää, mutta myös omalla tavallaan kiinnostavaa. Saumojen sumeus voi tarkoittaa myös sitä, että uskontolähtöisesti painottunut teksti tarjoutuu luettavaksi fenomenologisesti tarkkana kuvauksena uskonnollisista ajatuskuluista.

Kirjan artikkelimäärästä on suppeassa arvostelussa mahdollon tehdä edustavia tai reiluja valintoja. Esimerkinomaisesti otan kuitenkin hieman tarkemmin esille muutamia Girardin perusajatuksiin liittyviä tekstejä, joissa kuvastuu myös yleisemmin kokoelman artikkelien kirjoitustapa. Ne sisältävät teologista antropologiaa ja modernin ajan sekularisaatiota käsitteleviin osastoihin.

Teologinen antropologia on antropologiaa jumalallisen ilmoituksen valossa. Tämä ei koske vain kristinuskoa, mutta esimerkiksi perisyntin ajatus on keskeinen juuri kristillis-teologisessa antropologiassa. Teologian ilmaantuminen antropologiaan luo kallistuman, johon myös Girard sijoittuu, vaikka ei teologi olekaan. Osaston johdantoartikkelissa huomio kiinnittyy kirjoittajien huomautukseen Jeesuksen kaksoisluonteesta jumalana ja ihmisenä: tässä figuurissa on pyritty sovittamaan maallinen selitys ja jumalallinen ilmoitus. Retorisena tihentymänä tämä onkin kiinnostava, mutta todistuksena, kuten tämän tyyppisessä selityksessä aina, päättely vain figuroi – viime kädessä olioi – selittämättä jäävän. Retorisen luonteensa vuoksi se ei kuitenkaan sulje, vaan jättää selittämättömän auki. Samalla teologisten ja antropologisten argumenttien linkitys auttaa ymmärtämään Girardin tiukan puristuksen: alkuperäinen väkivalta

ja lunastus, syntiinlankeemus ja vapahdus, uhri ja sen vääryyden paljastaminen ovat toistensa vastinpareja.

Kirjan artikkelit liittyvät lähes yksinomaan kristinuskoon, vaikka sen nimessä mainitaan yleisemmin ”mimesiksen teoria ja uskonto”. Tämä on seurausta siitä, että nimenomaan Jeesuksen teloituksessa tapahtuu Girardin kuvaama ilmestyksenomainen siirtyä sakraalisten uhriuskontojen perinnöstä uhrin viattomuuden osoittavaan ”viimeiseen uhriin”. Muissa uskonnoissa ei ole samanlaista rakennetta. Juutalaisuuden ja islamin myyttisiä kuvauksia ihmisen joutumisesta pahan valtaan voi sen sijaan helposti tulkita girardilaisen ”mimeettisen kriisin” mukaisesti. Kaikkien näiden abrahamilaisten uskontojen lankeemusta ja pahuuden maailmaan tulemista kuvaavissa perusmyyteissä on varsin samanlainen rakenne, millä nimillä pahuuden aikaansaajaa sitten olioidaankin. Girardin näkökulmasta kaikki lankeemuskertomukset karkotuksineen ovat myyttisesti muuntuneita kuvauksia mimeettisestä konfliktista ja kateudesta, joka johtaa pahan valtaan. Kuitenkin vain kristinuskon sisältää tästä asetelmasta irtoavan kääntein, kahdessa muussa sen puuttuminen näkyy myös eläinten rituaaliteurastuksen jatkumisenä. Kun näitä uskontoja artikkelissa ”From the Sacred to the Holy in World’s

Religions: Judaism, Christianity, Islam, Hinduism, Buddhism” vertaillaan, kristinuskon erilaisuus hämärretään löytämällä *holy*-tyyppisen pyhän elementit myös juutalaisuudesta ja islamista pyhän tekstin tutkimisen ja rituaalien aikaansaamana rauhana. Tuskin mitään uskontoja voi olla ilman rituaaleja, mutta Girardin ajattelussa ne ovat uhriuskontojen kurinalaistavia jäänteitä, jotka eivät käänteentekevästi ”vapahda” alkuperäisen väkivallan armottomuudesta. Hindulaisuudessa uhrimyytin nähdään purkautuvan myöhemmissä upanishadeissa, joissa maailmasta luopuminen jää viimeiseksi uhraamisen muodoksi. Buddhalaisuus on filosofisuudessaan etäällä uhriuskonnoista. Kun ”halu” on kärsimyksen alkujuuri ja kaikki erot ovat harhaa, mimeettinen kilpailu ja konflikti ovat poispyyhittyjä; buddhalaisuudessa ei ole myöskään *holy*-tyyppisen pyhän kasitettä, mutta sen sanotaan sopivan tähän.

Muiden aiheiden ohella tässä osastossa vertaillaan Girardin ajattelua kirkkoisä Augustinukseen, Levinasiin ja Simone Weiliin. Weilin kokemuksia ja ajattelua kuvataan artikkelissa ”Mysticism, Girard, and Simone Weil”. Niissä on paljon yhteistä Girardin kanssa, mutta kysymys ei ole omaksumisesta eikä soveltamisesta vaan kiinnostavasta rinnakkaisuudesta. Girardia läheisesti muistutta-

valla tavalla Weil pohtii väkivaltaa, joka ”painovoiman” tavoin vaikuttaa sosiaalisen nöyryytyksenä ja uhria etsien. Lopulta vain ”armo”, joka vastaa Girardin ajatusta Kristuksen seuraamisen positiivisesta mimesiksestä, voi vapauttaa sosiaalisuudessa aina piilevästä yhdenmukaisuuden paineesta ja siinä piilevästä pahan tartunnasta. Weil koki itsessään sosiaalisen sulautumisen pakottavan voiman: ”osa hänen sielustaan” saattoi muuttua ”hetkessä -- natsiksi”, jos hän kuuli parinkymmenen nuoren saksalaisen laulavan kuorossa natsilauluja. Tämä oli Weilille ihmisjoukossa syntyvää sokeaa mekanismia, joka liittyi myös ihmisen ja eläimen yhteiseen lihallisuuteen: monet eläimet käyvät vahingoittuneen kimppuun. Katoliseksi kääntytäänkin Weil ei ottanut kastetta, koska pelkäsi samastuvansa liikaa kirkkoon instituutiona.

Sekularisaatiota käsittelevän osaston artikkelissa ”René Girard and Charles Taylor: Complementary Engagements with the Crisis of Modernity” pohditaan Girardin ja Taylorin, kanadalaisen katolisen filosofin, tapaa käsittää uskonnon asema ja merkitys ”moderniteetin kriisissä”. Kumpikin kuvaa ”modernia” aikana, joka on vaatinut enemmän uhreja kuin koskaan mutta jonka aikana on myös pelastettu enemmän ihmisiä kuin koskaan. Artikkelissa todetaan, että Tay-

lor on Gianni Vattimon ohella yksi harvoista filosofiista, joka on ryhtynyt vakavaan keskusteluun Girardin kanssa. Heillä on samansuuntainen käsitys Uuden testamentin ilmoituksessa syntyneen uhriritietoisuuden vaikutuksista. Se tarkoittaa kummallekin uhrimekanismia ylläpitävän lumouksen purkautumisesta (*disenchantment*). Kollektiivinen väkivalta kuitenkin jatkuu. Kummankin mukaan tämä on Ivan Illichin tapaan ymmärrettävä ”vääristyneen kristinuskon” seuraukseksi. Vääristymässä asetetaan uhrin puolelle kostomielessä ja alkaa syyllisten etsintä uutena syntipukittamisen kierteenä. Taylor kohdistaa tässä huomion myös kristinuskon historiaan juutalais- ja noitavainoineen ja ristiretkineen. Myös maallistuneiden yhteiskuntien vastaavia tapahtumia kuvataan tämän vääränlaisen uhriritietoisuuden, ”uhrin kultin” valossa.

Taylor korostaa eskatologisesta perspektiivistä syntyvää anteeksiannon mahdollisuutta olennaisena osana uhrilumouksen purkautumisen jälkeistä kristinuskoa. Girard on myöhemmässä ajattelussaan varsin apokalyptinen, perisyntiin synkkä, mutta kumpikin tähdentää ihmisen olevan perusluonteeltaan *homo religiosus*, joka pyrkii arjen ja tämänpuoleisen elämän ylittävään täyteyteen. Tästä täyteyden kaipuusta voisi avautua poliittinen keskustelu uskonnon yhteydes-

tä erilaisten ideologioiden otteeseen ja kansallismielisiin populistisiin liikkeisiin. Sillä tavoin avautuvia keskusteluja kirjassa ei sen laajuudesta huolimatta käydä. Se ei selvästikään johdu vain artikkelien suhteellisesta lyhydestä vaan myös uskonto-keskeisestä kysymyksenasettelusta.

Kirja ei suinkaan ole julistava uskonnon apologia, mutta se on apologettinen suhteessa uskontoon samaan tapaan kuin Girardin ajattelu, jossa antropologinen teoria ja ilmoitususkonto näkyvät samassa kuviossa kuin ankka ja jänis opitissa harhassa, tosin etukäteen mainituina. Näkökulmaa on kyettävä vaihtamaan, mutta toisesta halutaan nähdä toiseen perille asti.

Kirja avaa kiinnostavia näkökulmia omalla pidäkkeisellä tavallaan. Jo tarkoituksesta toimia käsikirjana seuraa,

että esitystapa pysyy helposti avautuvan selkeyden rajoissa. Girardin vaikutusala näytetään laajasti. Tietty vajavaisuuden tunne kysymysten asettelusta kuitenkin jää. Näkökulmia voi toki olla loputtomasti, mutta silti ihmetyttää esimerkiksi se, ettei uhrilumouksen paljastamisen yhteydessä ole tuntunut tarpeelliselta pohtia Uuden testamentin eettisen universalismin yhteyttä vastaavaan sekulaariin ajatusmuotoon, valistuksen universalismiin. Perusarvoista kun kuitenkin on kysymys.

Erkki Vainikkala

Kirjoittaja on kirjallisuuden- ja kulttuurintutkija, Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimuksen emeritusprofessori. Hän on myös suomentanut kauno- ja tietokirjallisuutta.

KULTTUURINTUTKIMUKSEN SEURA ry

SÄLLSKAPET FÖR KULTURSTUDIERN I FINLAND rf

SOCIETY FOR CULTURAL STUDIES IN FINLAND

PUHEENJOHTAJA / CHAIR
Anna-Kaisa Ek, Jyväskylän yliopisto
✉ anna-kaisa.r.ek@jyu.fi

SIHTEERI / SECRETARY
Maija Rämö
☎ 050 599 8842
📧 c/o Humanistinen osasto
Itä-Suomen yliopisto
PL 111
80101 Joensuu
✉ sihteeri@kultut.fi
http://kultut.fi

POSTITUSLISTA / MAILING LIST
✉ kultut@lists.jyu.fi

Kulttuurintutkimuksen seuran tavoitteena on toimia korkeakouluissa ja muissa tutkimuslaitoksissa kulttuurintutkimusta harjoittavien tutkijoiden yhdyssiteenä ja jatkokoulutusta tarjoavana yhteisönä. Tavoitetaan seura toteuttaa järjestämällä tieteellisiä kokouksia ja seminaareja kulttuurintutkimuksen eri alueilta sekä julkaisemalla *Kulttuurintutkimus*-lehteä.

The objective of the Society is to serve as a connecting link between cultural researchers active in institutions of higher education and in other institutions, and to function as a community offering post-graduate education. The Society pursues these goals by arranging scholarly meetings and seminars around topics from various fields of cultural studies, and by publishing the journal *Kulttuurintutkimus*.